

ADATTÁR.

GYULAI PÁL LEVELEI SZABÓ KÁROLYHOZ.

Vértesy Jenő az Irodalomtörténeti Közlemények 1914-ik évfolyamának három első füzetében (103., 223., 322 l.) tette közzé Szabó Károlynak 1855—1877 közti huszonekét év alatt nagyjából Nagykőrösről és Kolozsvárról Gyulai Pálhoz írt 27 levelét, amelyek Gyulai Pál hagyatékából a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őrzöttek. Gyulai Pálnak ezekre a levelekre írt válaszai viszont Szabó Károly hagyatékából az Erdélyi Múzeum Egylet levéltárába kerültek, nyilván hiányosan, mert számuk mindössze 23 és csak kilenc érintendő: (1858—1867) ölelnek fel, azonban így is rendkívül érdekesen egészítik ki Szabó Károly leveleit. Innen tesszük közzé, híven megtartva az író ortográfiáját, Gyulai Pál alábbi leveleit, amelyek közvetlenül világítanak rá Gyulai nemes egyéniségére, kettőjük meleg baráti viszonyára és néhány jellemző adattal egészítik ki eddigi tudásunkat. Ha az itt közölt levelekkel párhuzamosan elolvassuk az IK. idézett helyén található Szabó-féle leveleket, a homályos részletek az olvasó előtt tisztázódnak, úgy hogy a közlő főleglegesnek tartja felvilágosító magyarázatokkal kísélni e leveleket.

1.

Kolozsvár, oct. 29. 858.

Kedves Barátom!

A múlt hónap közepén gr. Mikó megbízásából irtam volt neked az enyedi tanárság ügyében. Hallgatásodból azt következtetem, hogy nem vetted leveletem. Most újra irok recepisse mellett; ezt bizonyosan megkapod s úgy hiszem válaszolni fogsz.

Gr. Mikó a múlt hónapban magához hívott s elolvasta azon leveledet, melyben az ajánlott n.-enyedi tanárságot visszautasított. Nagyon sajnálkozott a dolgon. Sokáig beszélgettünk; lemondásod okait mindenképp igyekezett megczáfolni. Szerinte Teleki munkáit itt is dolgozhatnád, Erdély most nincs oly messze Pesttől, mint régen sat. A mi időközben eső távozásodat és nőd állapotát illeti, azt jegyezte meg, hogy örömezt várnának reád a jövő iskolai év megnyitáig, sőt talán még tovább is. Megkért, hogy mindezt adjam tudtadra és serkentelek a lejövetelre. Ő maga írta, de hivatalos — főcuratori — minősége nem engedi, hogy tagadó válaszod után írjon neked. Még azt is hozzá tette, hogy fizetésed nem 800 fr. szállás és 16 öl fa lesz, hanem a szálláson és fán kívül 1000 pfr., mint hogy a napokban egy 1000 pftos tanári állomás megürült s azon tanár, ki e helyre idősbség szerint következne, érted a

legszívesebben lemond elsőbbségi jogáról. Szóval itt nagyon várnak s minden lehető kézzel készek megenni érted.

Igy állanak a körülmények. Tedd azt, a mit jónak látsz. Minden ember maga tudja legjobban a maga dolgát s állomások becse nem mindig a jövedelemtől függ, hanem leginkább hajlamainktól s a körülményektől. Azonban nem árt, mielőtt határozni, jól meggondolnod a dolgot. Deczember elejéig van elég idő. Addig gondold meg jól, sőt ha ekkor sem tudnád elhatározni magadat, szívesen várunk új évig. Minden esetre ne hirtelenkedjél.

Levelemet véve válaszolj tüstént; válaszodat úgy ird, hogy Mikónak megmutathassam. Ha valami oly közleni való van, mit csak velem akarsz tudatni, ird külön papirosra. Válaszod most csak arra nézve legyen határozott, hogy ez újabbi tudósítások nyomán van-e szándékod még gondolkozni vagy egyszerűen nemet mondasz.

Az ég áldjon! Köszöntöm nődet. Szilágyinak minden jókat kívánok. Aranynak mond meg, hogy szégyelem magam, és szánom-bánom bűneimet. Bűnbánásomnak nem sokára jeleit veendi. Sokszor emlékszem reátok! Nagyon messze estünk egymástól és talán örökre, barátod

Gyulai.

2.

Kolozsvár nov. 29, 858.

Kedves Barátom!

Lavelednek gr. Mikó nagyon örült s azt izenteti általam, hogy légy nyugodt, megválasztatásod bizonyos s még a jövő év januarius vagy februariusában megtörténik. Egyébiránt addig ő is irni fog neked, valamint Kasza enyedi tanár is, kivel gr. Degenfeldéknél többször találkozhattál. Görögöt, egy kis latint vagy pedig egy kis historiat fogsz tanítani. Mindent tetszésed szerint fogsz rendezhetni s 13—14 óránál semmi esetre nem fogsz többet tanítani, vagy még annyit sem.

Az egész status nagyon örvend jövelednek, a historikusok úgy várnak, mint valami messiást. Mikónak úgy látszik irodalmi tervei vannak veled. Szóval semmi esetre nem fogod megbánni ide jöveleledet.

Jó volna, ha Mikónak irnál, mielőtt levelét vennéd. E levélben tudtára adnád elhatározásodat, megköszönnéd, hogy általam iratott neked s több effélet.

Az ég áldjon kedves barátom. Köszöntöm nődet nőmmel együtt. Szilágyinak mond meg, hogy örömmel olvastam szemlel cikkkét. Csak oly borzasztó rossz stylusa ne volna. Losonczy collegát is üdvözlöm, barátod

Gyulai.

Kedves Barátom!

Épen most jövök a főconsistorium gyűléséből, hol téged 17 szavazattal — összesen 20 szavazat volt — nagy-enyedi tanárnak választottunk s amugy magyarosan megéljenezlünk.

Eloszlásunkkor Mikó gróf azt mondá nekem, hogy tüstént megírja neked megválasztásodat. Alkalmasint leveletem az övével egyszerre veszed. Mikó nagyon örvend és soknemű tervei vannak veled. Mindenesetre nem bánod meg idejöttödet. Én részemről még eddig nem bántam meg, noha az én irodalmi munkásságomra nem oly kedvező Erdély, mint a tiedre, a történetíróéra.

A hivatalos meghívást is nem sokára megkapod b. Kemény Ferencztől a consistorium elnökétől, valamint később a nagy-enyedi collegium előjáróságától is. Válaszolj mindenikre, tudtokra adván az elfogadást.

Kasza azt mondá nekem a gyűlésen, hogy még a mult évben irt neked s maig is várja válaszodat. Hihetőleg eltévedt levele. Mindegy. Ha bejössz majd eligazítjátok személyesen az eligazítandókat.

Aranyt családostul köszöntöm. Holnap akarok irni neki, hogy épen Julcsa nevenapjára érkezék meg levelem köszöntőül. Szilágyit, Losonczyt hasonlókép üdvözlöm. Nődet nóm velem együtt tiszteli, barátod

Gyulai.

Kedves Barátom!

Leveledet véve tüstént Mikó grófhhoz siettem s közlém vele szándékomat. „Nem csodálkozom rajta — mondá — de se baj, várunk mi érette még egy évig, egész addig, mig semmi sem fogja akadályozni közinkbe jöttét.“ Aztán fölkért, hogy ezt irjam meg neked, mit ezennel teljesitek is.

Most, azt hiszem, nincs más teendő, mint Mikó gróf előzékenységét azzal viszonznod, hogy lemondásodat nem adod be, ő, mint curator, tanszékedet pótoltatni fogja, mint eddig pótoltotta s minthogy az enyedi dolgokra nézve az áll, a mit ő akar, az egész minden nehézség nélkül fog megtörténni.

Mihelyt leveletem veszed, tüstént irj neki s kérdezd meg, kell-e a consistoriumnak vagy az enyedi iskolai igazgatóságnak irnod sat. Erről nem beszélhettem vele, mert vendégei jöttek.

Az ég áldjon! Köszöntöm nődet, Aranyt, Julcsát, nem különben a férfiakat is, különösen Aranyt és Szilágyit, barátod

Gyulai.

Kedves Barátom!

Emlékeztetek ígéretedre, azaz, hogy küld meg mielőbb azon jegyzeteket, melyek szerint Arany János tanítja az irodalomtörténetet. Igen szívesen megfizetem a leiratás költségét, valamint a postai költségeket is. Még egyszer kérek kedves barátom; oly ügyes kivonatot, minőt Arany készített Toldy kézikönyvéből, én hirtelenében nem tudnék, oly találó megigazításokat pedig még kevésbé. E kézirat sokat segítene rajtam s nagyon megköszönném szívességedet.

Szilágyinak mond meg, hogy ne vegye tréfára az iskolai könyvtárból kölcsönzött könyveket. Ha egy pár hét alatt nem felel levelemre, az előljárósági határozat szerint kénytelen leszek a körösi előljáróságnak áttenni a dolgot.

Aranyt tisztelem, valamint a nőket is.

Talán eddig hallottad, hogy egy egészséges kis lányom született. Én is épen úgy féltém a sorvadástól, mint te, pedig elég kövér.

Irtál-e Mikónak, irt-e neked Mikó, meg vagytok-e már nyugodva egymás határozatába? Rég nem voltam Mikónál iskolai elfoglaltatásom miatt, így keveset tudhatok. Nőm nődet köszönti, barátod

Gyulai Pál.

Kedves barátom!

Mikó gróftul jövök, hol a consistoriumhoz irt leveledet olvastam. Mindnyájan tökéletes igazat adunk neked. A háboru miatt halasztanod kelle végválaszodat, s a halasztás miatt nem mondhatván fel Körösön, kénytelen vagy még egy évig ott maradni s így többé nem várakoztatni a consistoriumot. Szóval nyugodt lehetsz, sem halasztásodat, sem lemondásodat nem veszi senki roszt néven. Most már csak az a kérdés, hogy ha még egy évig várna reád a consistorium, hajlandó volnál-e elfogadni a nagy-enyedi tanárságot? Ha hajlandó vagy, ird meg nekem, mihelyt e levelemet veszed, valamint az ellenkezőt is. Ugyanis e kérdéssel Mikó gróf bizott meg s válaszod értelmében fogjuk tárgyalni lemondásodat a consistoriumban. Ha teljességgel nincs szándékod ide jönni, új választást hirdetünk, ha egy év múlva eljősz, azt fogjuk határozni, hogy maradunk a választásnál s várunk reád egy évig s e határozatról hivatalosan értesítünk. De e határozatra nézve szükséges tudnunk szándékodat jobbra vagy balra. Azért ird mielőbb, hogy legfeljebb 10—12 nap múlva tárgyalhassuk az ügyet. Leveledet intézd hozzám, melyet aztán meg fogok mutatni Mikó grófnak. Ő irt volna neked, de miután

utóbbi levelére nem válaszoltál, nem tehetted, különben is meg akart kimélni a gene-től, s azt hiszi, hogy neked őszintebben fogsz írni.

A muzeum megerősítése megérkezett, s a jövő év tavaszán talán már meg lesz a nagy gyűlés, hol hivatalnokot választunk. Sok kilátásod van a könyvtárnokságra, mely igen diszes s épen neked való állomás. Mikó ugyan nem szólt nekem erről, minthogy senki irányában nem akar anticipálni, s még senki irányában nem nyilatkozott, a gyanúsítások és cselszövények elkerülése végett, de azt hiszem, a te részeden van.

Az ég áldjon! A kéziratokat várom. Nődet tisztelem, valamint Aranyt és Szilágyit is, barátod

Gyulai.

7.

Kolozsvár, aug. 31. 859.

Kedves Barátom!

Mi dolog az, hogy te oly állhatatosan hallgatsz, mintha meghaltál volna. Sem én, sem Mikó nem kapunk levelet. Legalább engem tudósítnál, velem közölnéd aggodalmaidat, talán tudnék egymásról felvilágosítást adni.

A mire kértelek, még egyszer kérek. Küld ama iratokat mielőbb, ha későre például september végére küldöd, nagy hátramaradásom lesz. Ha lehetetlen megszerezned, tudósíts, hogy másképp igazítsam dolgaimat.

Szilágyit üdvözlöm, s köszönöm Nagy-Kőrös türkische Blätter-jeit. Nem ártott volna az iskola könyvtárának is küldeni egyet; így a magamét leszek kénytelen odaadni.

Nőm köszönt nőddel együtt.

Az ég áldjon! Barátod

Gyulai.

8.

Kedves barátom!

Még egyszer figyelmeztetlek ígéretedre. Ha csak lehet, ne hagyj vigasztalás nélkül. Várva várom a kéziratot s megáldalak érte.

Mikó gróf eddig alkalmasint felelt leveledre. Bátran beleegyezhetel ajánlatába, ha ugyan a zavaros idő igaz ok s nem visszavonulási ürügy. Semminemű discretiot nem követsz el a consistorium irányában, mindenki tudja Mikó gróf nézetét.

Az ég áldjon! Köszöntöm Aranyt nőtől, valamint nődet is. Barátod

Gyulai.

9.

Kedves barátom!

Mind az Egyházi Főtanácshoz, mind gr. Mikóhoz írt leveledet olvastam. Eljárásodat helyeslem s jó lélekkel írhatom, hogy sem gr. Mikó, sem az Egyházi Főtanács nem vették rossz néven. Előbb körültekinteni s csak azután határozni végkép, ezzel tartozol magadnak és családodnak. Tulajdonkép csak is azért írom neked e néhány sort, hogy megnyugtassalak. Mikó gróf maga írt volna, de jónak látta reám bízni, nehogy generozzon.

Jöj hát mielőbb, nézz körül és határozz. Szállj hozzám, megharagszom reád, ha máskép cselekszel. Szállásom maj. 4-ikig Piaczsor 3. szám, 1-ső emelet, azután Farkas utca a 2-ik tanári lak földszint.

Nagy-Váradról egy héten kétszer szokott indulni a gyorszeker, postakocsi pedig minden nap. Ez utóbbi csak 2 frtal drágább, de gyorsabb és kényelmes.

Nódet köszöntöm! Az ég áldjon! Barátod

Gyulai.

10.

Kolozsvár, dec. 8-án 859.

Kedves barátom!

Tegnap este vettem leveledet, ma jó reggel már közöltem Mikó gróffal, s még délelőtt felelek reá.

Mind én, mind Mikó gróf helyeseljük tervedet s azt hiszük, hogy a választmány a két havi szabadságot örömet megadja, annyival inkább, mert a szabályok szerint egyik tisztviselő tartozik a másikat pótolni s mig te lejössz, Brassai, kinek egyelőre nagyon kevés dolga van, a te előleges teendőidet elvégzi. Azért, mihelyt a levelemet veszed, tüstént írj azaz válaszolj a hivatalos levélre hivatalosan gróf Mikóhoz, mint elnökhöz intézvény soraidat: nyilatkoztasd ki, hogy elfogadod a hivatalt s megköszönvén a bizalmat, kérj haladékat martiusig a tudva levő okokból s ajánld föl irodalmi munkásságodat is az egylet javára.

Némi tájékozódásul még a következőket írhatom neked: A muzeum épületét meg kell nyújtani, azért tavasz kezdetével nagy építkezéshez kezdenek hozzá. E miatt egyelőre csak Brassainak lehet ott szállása, s a könyvtár is ideiglenesen a gr. Bethlen házában fog fölállítatni. A te szállásodra nézve ily módon történik a rendelkezés: Szent György napig, a mig családod nem érkezik meg, mint egyes ember akár az ideiglenes könyvtár épületében lakol, hol egy jó szoba van, akár Takácsnál, ki egy szobát szívesen enged át számodra. Szent

György napkor fogad az egylet egy ideiglenes jó szállást számodra, hol családoddal elférhetsz.

A mi leköltözésedet illeti, a Január és február hónapokra eső fizetésed igen jó segítség lesz.

Annyit jó lélekkel írhatok, hogy megválasztatásod nagy többséggel ment át s itt irántad mindenki a legjobb akarattal és nagy bizalommal viseltetik. Finályra csak néhány catholicus szavazott s őt titkárrá is a te pártod tette meg. Helyesnek látók, mind Mikó gróf, mind én, ha a „Székely krónikát“ az egylet évkönyveiben adnád ki s jó lesz ez iránt Mikó grófit egy magánlevélben tudósitanod.

Részvényedet még ma befizetem; a másik ajánlatodat megteszed magad, midőn bejössz; előlegesen tudattam Mikóval s nagy örömmel vette.

Tanácsom és kérésem az, hogy válaszod határozott és jókedvű legyen és csak martiusig kérj haladékot, a nagyobb időhaladék átvitele kellemetlenségekkel járna. Egyszersmind tudósítsd az enyedi iskolát is lemondásodról kissé lelkesen, megírván, hogy lemondásod bár nehezen esik, de némileg enyhíti azon körülmény, hogy új hivatalodban is csak Erdélynek tész szolgálatot, sat . . .

Szilágyinak mond meg, hogy az iskola könyvet Aranynál hagytam, mert nem tért táskámba s csak a . . . bibliáját hoztam el a Muzeum számára. A mit ő reám bizott, teljesíteni fogom, s a legsürgösebbeket a hét folytán utnak indítom.

Köszöntöm Aranyt s mindnyájatokat. Nődet üdvözlöm. Az ég áldjon! Legyen jó kedved és ne káromkodjál! Barátod

(Folytatjuk.)

Gyulai.

Közli: *Dr. György Lajos.*